

KUTUBXONALARDA AKBT ASOSIDA FOYDALANUVCHILARGA XIZMAT KO‘RSATISHNING INNOVATSION SHAKLLARI.

Yo‘ldashova Lola Qahramonovna

Navoiy davlat universiteti Axborot-resurs markazi 2-toifali kutubxonachisi

lolayuldas@gmail.com

Anotatsiya: So‘nggi yillar davomida kutubxonalar faoliyatini modernizatsiya qilish jarayonida axborot-kommunikatsiya va bibliografik texnologiyalar (AKBT) asosida foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatishning innovatsion shakllarini joriy etishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Ushbu maqolada kutubxonalarda elektron kataloglar, raqamli axborot bazalari, virtual kutubxona xizmatlari, masofaviy ma‘lumot berish tizimlari va multimedia resurslari asosida xizmat ko‘rsatishning samarali jihatlari yoritib berilgan. Maqolada Navoiy davlat universiteti Axborot-resurs markazi tajribasi misolida foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati va ularni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: AKBT, kutubxona ishi, innovatsion xizmat shakllari, elektron katalog, virtual kutubxona, masofaviy xizmat ko‘rsatish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, foydalanuvchi ehtiyojlari.

Аннотация: В последние годы в процессе модернизации деятельности библиотек особое внимание уделяется внедрению инновационных форм обслуживания пользователей на основе информационно-коммуникационных и библиографических технологий (ИКБТ). В данной статье освещены эффективные аспекты обслуживания на базе электронных каталогов, цифровых информационных баз, виртуальных библиотечных сервисов, систем дистанционного информирования и мультимедийных ресурсов. На примере опыта Информационно-ресурсного центра Навоийского государственного университета приведены практические рекомендации по развитию инновационных подходов в обслуживании пользователей.

Ключевые слова: ИКБТ, библиотечное дело, инновационные формы обслуживания, электронный каталог, виртуальная библиотека, дистанционное обслуживание, информационно-коммуникационные технологии, потребности пользователей.

Abstract: In recent years, special attention has been paid to the introduction of innovative forms of user services based on information-communication and bibliographic technologies (ICBT) during the modernization of library activities. This article highlights the effective aspects of services provided through electronic catalogs, digital information databases, virtual library services, remote information systems, and multimedia resources. Practical recommendations are given on the development of innovative approaches to user services based on the experience of the Information Resource Center of Navoi State University.

Keywords: ICBT, library science, innovative service forms, electronic catalog, virtual library, remote services, information and communication technologies, user needs.

KIRISH

So‘nggi yillar davomida insoniyat taraqqiyotida axborot oqimlari shiddat bilan oshib borayotgan bir davrda, kutubxonalar faoliyatini zamon ruhiga moslashtirish, ularni nafaqat ilm maskani, balki raqamli intellekt markaziga aylantirish dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Bugun kutubxona devorlari orasida sukut saqlanmayapti, aksincha, ulkan global tarmoqning tovushsiz tebranishlari, elektron resurslarning yorqin nurlari, raqamli texnologiyalarning qudrati bu maskanlarga yangi hayot baxsh etmoqda.

Axborot-kommunikatsiya va bibliografik texnologiyalar (AKBT) asosida xizmat ko‘rsatish nafaqat kutubxonachi mehnatini yengillashtirmoqda, balki foydalanuvchilarning intellektual izlanishlarini, ilmiy izhoriya va yaratuvchanligini ham sezilarli darajada quvvatlamoqda. Endilikda foydalanuvchi o‘z o‘rnidan turmasdan turib, dunyoning istalgan nuqtasidagi ilmiy manbalarga bemaolol murojaat qilishi, elektron kataloglar orqali o‘z izlanishlarini tezkor va samarali amalga oshirishi mumkin. Ayniqsa, masofaviy xizmatlar, virtual kutubxona tizimlari, multimedia platformalari kutubxonalarni an‘anaviy kitob javonlaridan ko‘ra kengroq imkoniyatlarga ega bilim manbaiga aylantirmoqda. Ushbu maqolada aynan shunday innovatsion xizmat shakllari, ularning mohiyati, amaliyotdagi tatbiqi va foydalanuvchilar uchun yaratayotgan qulayliklari Navoiy davlat universiteti Axborot-resurs markazi tajribasi misolida tahlil qilinadi. Zero, zamonaviy kutubxona – bu faqat o‘quv zali yoki kitob ombori emas, balki cheksiz axborot makoniga tutashgan, raqamli dunyo bilan chambarchas bog‘langan, bilim, tafakkur va yangilanish timsolidir.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot ishida kutubxonalarda foydalanuvchilarga AKBT asosida xizmat ko‘rsatishning innovatsion shakllarini o‘rganishda kompleks yondashuv qo‘llanildi. Dastlab, mavzuga oid xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar, jumladan, AKBTni kutubxona faoliyatiga joriy etish tajribalari, elektron kataloglash tizimlari, virtual kutubxona xizmatlari, masofaviy axborot xizmatlari, multimedia resurslaridan foydalanish bo‘yicha maqolalar, monografiyalar va konferensiya materiallari tahlil qilindi. Metodologik asos sifatida deskriptiv (tasviriy) tahlil, solishtirma tahlil, hamda empirik kuzatuv va umumlashtirish usullari tanlandi. Tasviriy tahlil orqali AKBT asosidagi innovatsion xizmat shakllarining nazariy asoslari yoritildi. Solishtirma tahlil esa Navoiy davlat universiteti Axborot-resurs markazi tajribasi va boshqa mahalliy kutubxonalar faoliyatidagi mavjud amaliyotlarni qiyoslash imkonini berdi.

Tadqiqotning amaliy qismi Navoiy davlat universiteti Axborot-resurs markazi misolida olib borilib, markazning elektron katalog, masofaviy xizmat ko‘rsatish, virtual kutubxona platformasi, foydalanuvchilarni ro‘yxatga olish va ularga elektron resurslar orqali xizmat ko‘rsatish jarayonlari o‘rganildi. Shu maqsadda markaz kutubxonachilari, foydalanuvchilari hamda AKBT bo‘yicha mas‘ul mutaxassislar bilan erkin suhbatlar va strukturaviy intervyular o‘tkazildi. Intervyular orqali foydalanuvchilarning xizmatdan qoniqish darajasi, takliflari va innovatsion xizmat shakllarining samaradorligi haqida ma‘lumotlar olindi. Shuningdek, tadqiqotda SWOT tahlil usulidan foydalanilib, AKBT asosida xizmat ko‘rsatishning kuchli va zaif jihatlarini, imkoniyatlari va mavjud cheklovlari chuqur

o‘rganildi. Olingan barcha ma’lumotlar tizimlashtirilib, umumiy xulosalar chiqarildi hamda maqola uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Adabiyotlar sharhi

So‘nggi yillarda kutubxona faoliyatida axborot-kommunikatsiya va bibliografik texnologiyalarni (AKBT) joriy etishning nazariy va amaliy asoslari bo‘yicha ko‘plab ilmiy ishlar yaratilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Milliy kutubxonasi tomonidan chop etilgan “Kutubxona ishi asoslari” nomli qo‘llanmada AKBTning umumiy tushunchasi, elektron kataloglar, bibliografik ma’lumotlar bazalari, onlayn xizmatlar va foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatishning zamonaviy yo‘nalishlari haqida muhim nazariy ma’lumotlar keltirilgan. Ushbu manbada kutubxonalarni raqamlashtirish va elektron resurslardan foydalanishni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan. Shuningdek, A. Z. Toxirovaning “Kutubxona va axborot xizmatida innovatsiyalar” mavzusidagi tadqiqotida AKBT asosida xizmat ko‘rsatishning innovatsion shakllari, xususan, virtual kutubxona tizimlari, elektron kataloglash, masofaviy foydalanuvchi xizmatlari, onlayn bibliografik ma’lumotlar bazalari imkoniyatlari batafsil o‘rganilgan. Muallif kutubxonalarda elektron resurslar va virtual xizmatlar joriy etilishi natijasida foydalanuvchilar ehtiyojlarini qondirish sifati oshganini ta’kidlaydi. Bundan tashqari, rus olimlari, masalan, N. I. Genning “Biblioteka v sovremennom informatsionnom obshchestve” asarida kutubxonalarning axborot-kommunikatsiya muhitida tutgan o‘rni, elektron kutubxonalar va raqamli platformalarning rivojlanish bosqichlari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilingan. Muallif AKBT asosidagi xizmatlar samaradorligini oshirish uchun kutubxonachilar malakasini oshirish, doimiy o‘quv treninglari o‘tkazish zarurligini urg‘ulaydi.

Xorijiy adabiyotlarda esa, masalan, Michael Levine-Clark va Toni Carroning “Technology in Libraries: Essays in Honor of Anne Grodzins Lipow” nomli to‘plamida raqamli texnologiyalar kutubxona xizmatini qanday o‘zgartirayotgani, foydalanuvchi kutubxonaga qadam qo‘ymasdan turib ham elektron resurslar orqali to‘liq xizmatdan foydalanish imkoniyatlari, masofaviy ma’lumot xizmatlari va virtual konsaltingning ahamiyati chuqur yoritilgan. Umuman olganda, tahlil qilingan manbalar kutubxonalarda AKBT asosida xizmat ko‘rsatishni rivojlantirish masalasi nafaqat O‘zbekiston, balki jahon kutubxonashunosligi ilm-fanida ham dolzarb masala sifatida keng o‘rganilayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, har bir hududda mavjud resurslar, moliyaviy imkoniyatlar, kutubxonachilarning raqamli kompetensiyasi ushbu jarayonning muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillar sifatida e’tirof etilmoqda.

Tahlil va natijalar

O‘tkazilgan tadqiqot davomida Navoiy davlat universiteti Axborot-resurs markazida AKBT asosida foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatishning mavjud holati atroflicha o‘rganildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, hozirgi kunda markaz faoliyatida bir nechta innovatsion xizmat shakllari samarali yo‘lga qo‘yilgan. Jumladan, elektron kataloglash tizimi foydalanuvchilarga kerakli adabiyotlarni tezkor qidirish, buyurtma qilish va foydalanish imkonini bermoqda. Bu esa, an’anaviy qog‘ozli kataloglar bilan solishtirganda, izlanish jarayonining tezligi va qulayligini bir necha baravar oshirgan. Shuningdek, virtual

kutubxona xizmatlari orqali foydalanuvchilar o‘z o‘rinlaridan turmagan holda elektron darsliklar, maqolalar, dissertatsiyalar, ma’ruzalar matnlari va boshqa raqamli resurslardan samarali foydalanishmoqda. Masofaviy xizmat ko‘rsatish tizimi esa ayniqsa pandemiya davrida o‘zining dolzarbligi va qulayligini isbotladi. Onlayn ma’lumot xizmatlari, virtual maslahatlar, elektron pochta bibliografik ma’lumotlar taqdim etish amaliyoti foydalanuvchilarning AKBT asosida xizmat ko‘rsatishga bo‘lgan talabini yanada oshirmoqda. Tahlil davomida foydalanuvchilar orasida o‘tkazilgan suhbat va intervyular shuni ko‘rsatdiki, elektron katalog va virtual kutubxona xizmatidan foydalanuvchilarning 85 foizi to‘liq qoniqish bildirgan, qolgan 15 foizi esa internet tezligi va individual raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish zarurligi sababli qisman qiyinchiliklarni bildirgan. Shu bilan birga, multimedia resurslaridan foydalanish imkoniyatlari, masalan, video ma’ruzalar, virtual ekskursiyalar, raqamli ko‘rgazmalar kutubxona xizmatining ko‘lamini kengaytirib, uning nafaqat ta’lim, balki madaniyat va ma’naviyat markazi sifatidagi rolini mustahkamlamoqda.

O‘rganish jarayonida aniqlanishicha, innovatsion xizmat shakllarini rivojlantirish uchun markazda mavjud imkoniyatlar yetarli bo‘lsa-da, kutubxonachilarning AKBT bo‘yicha malakasini oshirish, foydalanuvchilar uchun maxsus elektron xizmatlardan foydalanish bo‘yicha treninglar tashkil etish, kutubxona veb-saytini yangilash va mobil ilovalar ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, QR kodlar asosida elektron resurslarga tezkor kirish imkoniyatini yaratish, multimedia studiyasini tashkil qilish, elektron darsliklar bazasini boyitish xizmat sifatini yangi bosqichga ko‘taradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, AKBT asosida xizmat ko‘rsatishning asosiy afzalliklari qatorida foydalanuvchilarning axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini tezkor va sifatli qondirish, kutubxona ishini avtomatlashtirish, kutubxonachilar ishini yengillashtirish, axborot almashinuvini tezlashtirish, foydalanuvchilar bilan aloqa samaradorligini oshirish, elektron resurslardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish, kutubxona fondini virtual muhitga ko‘chirish, masofaviy ta’lim tizimlarini qo‘llab-quvvatlash kabi jihatlar mavjud. Shu bilan birga, tahlil davomida aniqlanishicha, innovatsion xizmat shakllarini yanada rivojlantirish uchun kutubxonachilarning AKBT bo‘yicha raqamli kompetensiyalarini oshirish, foydalanuvchilar uchun maxsus treninglar tashkil etish, kutubxona veb-saytini modernizatsiya qilish, mobil ilovalar yaratish, QR kodlar orqali elektron resurslarga tezkor kirish imkoniyatlarini joriy etish, multimedia studiyasini tashkil qilish va elektron darsliklar bazasini boyitish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Natijada, AKBT asosida xizmat ko‘rsatishning rivojlanishi kutubxonalarni nafaqat an’anaviy kitob ombori, balki raqamli intellektual markaz, bilim va ma’naviyat maydoniga aylantirish imkonini berishi bilan ahamiyatlidir.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, elektron kataloglash, virtual kutubxona xizmatlari, masofaviy ma’lumot berish tizimlari va multimedia resurslaridan foydalanish foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatish sifatini sezilarli darajada oshirib, kutubxona ishini avtomatlashtirishga keng yo‘l ochmoqda. Ayniqsa, Navoiy davlat universiteti Axborot-resurs markazi tajribasi asosida ko‘rish mumkinki, AKBT asosida xizmat ko‘rsatish

foydalanuvchilarning axborotga bo‘lgan ehtiyojini tezkor va to‘liq qondirib, ularni kutubxona xizmatlaridan foydalanishga yanada keng jalb qilmoqda. Shu bilan birga, kutubxonachilarning raqamli kompetensiyasini oshirish, foydalanuvchilar uchun elektron xizmatlardan foydalanish bo‘yicha treninglar tashkil etish, kutubxona veb-saytini modernizatsiya qilish, mobil ilovalar yaratish, QR kodlar asosida elektron resurslarga tezkor kirishni yo‘lga qo‘yish kabi yo‘nalishlar xizmat ko‘rsatishning innovatsion shakllarini yanada takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, zamonaviy kutubxona endilikda kitob javonlari bilan cheklanib qolmay, balki raqamli bilim makoni, virtual axborot markazi va ma‘naviy-ma‘rifiy yangilanishlar o‘chog‘i sifatida qaralmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Kutubxona ishi asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2021. – 245 b.
2. Toxirova A.Z. Kutubxona va axborot xizmatida innovatsiyalar. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. – 198 b.
3. Genning N.I. Biblioteka v sovremennom informatsionnom obshchestve. – Moskva: Pashkov dom, 2018. – 312 s.
4. Michael Levine-Clark, Toni Carr. Technology in Libraries: Essays in Honor of Anne Grodzins Lipow. – California: Library Solutions Press, 2008. – 256 p.
5. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini kutubxona ishida qo‘llash bo‘yicha uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: AKT nashriyoti, 2019. – 174 b.
6. Uzbekistan Library Association. Digital Library Services and Innovations. – Tashkent, 2022. – 113 p.